

2010

Universiteit Utrecht

INTERDISCIPLINAIR SLUITSTUK LIBERAL ARTS & SCIENCES

Milieubewustzijn en milieubewust zijn?

*Een interdisciplinaire benadering van de vraag waarom mensen niet in
overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen*

Ilona Berendsen

&

Ellen Roza

INTERDISCIPLINAIRE BEGELEIDER *LIBERAL ARTS & SCIENCES*: DR. R. VAN DER LECO

DISCIPLINAIR ADVISEUR *MILIEU-MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN*: DR. H.A.C. RUNHAAR

DISCIPLINAIR ADVISEUR *SOCIOLOGIE*: DR. R. CORTEN

Milieubewustzijn en milieubewust zijn? Een interdisciplinaire benadering van de vraag waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen

Interdisciplinair sluitstuk van de bacheloropleiding Liberal Arts & Sciences

7,5 ECTS-punten

12 juli 2010

I.J.A Berendsen (3250059)

E. J. Roza (3064751)

Universiteit Utrecht

Faculteit Wijsbegeerte

Opleiding Liberal Arts & Sciences

Interdisciplinaire begeleider: Dr. R. van der Lecq

Disciplinair adviseur Milieu-maatschappijwetenschappen: Dr. H.A.C. Runhaar

Disciplinair adviseur Sociologie: Dr. R. Corten

Voorwoord

Bij deze willen wij graag een aantal mensen bedanken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van deze scriptie. Allereerst willen wij Ria van der Lecq bedanken voor haar begeleiding vanuit Liberal Arts & Sciences. Haar nuttige ideeën en suggesties hebben ons erg geholpen bij het schrijven van dit interdisciplinaire sluitstuk. Haar kritische vragen hebben ons het hele proces door scherp gehouden. Daarnaast willen we onze disciplinaire adviseurs, Rense Corten en Hens Runhaar bedanken voor hun aandacht en de tijd die zij hebben gestoken in hun adviezen, de begeleiding en het beoordelen van deze scriptie. We willen hen beiden bedanken voor hun (literatuur)suggesties en de feedback op het gebruik van de verschillende theorieën. Ook willen we de mensen uit onze directe omgeving (vrienden en familie) bedanken voor hun (mentale) steun tijdens de totstandkoming van deze scriptie.

Samenvatting

Het model voor interdisciplinair onderzoek dat ontwikkeld is op basis van instructies uiteengezet in Repko (2008) is toegepast op de vraag waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen. Deze studie onderzoekt de perspectieven van relevante disciplines. Daarbij neemt het theorieën als vertrekpunt in het integratieve proces. Aan deze theorieën worden inzichten en aannames ontleend en met elkaar vergeleken op conflicten en overeenkomsten. Het doel is om op basis hiervan een common ground te creëren waarmee we de inzichten kunnen integreren tot een meer complete theorie die antwoord geeft op de vraag waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen. Deze nieuwe theorie is geformuleerd op basis van inzichten en aannames van twee theorieën uit de milieu-maatschappijwetenschappen en drie theorieën uit de sociologie.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting.....	4
Inhoudsopgave	5
1. Inleiding.....	6
2. Milieubewustzijn en milieubewust zijn.....	9
3. Sociale Dilemma's	11
4. Disciplinaire inzichten	13
4.1 The Tragedy of the Commons hypothese.....	13
4.2 Prisoner's Dilemma hypothese	15
4.3 De public good game hypothese.....	17
4.4 De sociale controle hypothese.....	19
4.5 De sociale integratie hypothese.....	21
5. Integratie van de inzichten.....	24
5.1 Conflicterende inzichten.....	24
5.1.1 Conflicten in de concepten.....	26
5.1.2 Conflicten in assumpties	26
5.2 Common ground.....	27
5.3 Integratie van de disciplinaire inzichten	28
5.4 Een interdisciplinaire verklaring van het milieuprobleem.....	29
6. Conclusie	31
Literatuurlijst	33

1. Inleiding

Vanaf de jaren '70 van de vorige eeuw kreeg de term 'milieu' de huidige betekenis als containerwoord voor de fysieke omgeving van mens, plant en dier. In 1972 werd de Urgentienota Milieuhygiëne gepubliceerd, wat als het begin van het milieubeleid wordt gezien. In de jaren daarna heeft dit beleidsgebied zich enorm ontwikkeld en verbreed. Terwijl de kennis over de relatie tussen mens en milieu sinds de jaren '70 enorm is toegenomen, stagneert het milieubewust handelen (Compendium, 2010). Mensen reizen nog steeds per vliegtuig, isoleren de huizen niet (goed), pakken de auto en kopen producten ongeacht hoe of waarom het gemaakt is. Hoe komt het dat burgers menen milieubewust te zijn en dat consumenten dit niet laten zien (Van Woerkum et al, 2006)? Waarom is er een tegenstelling in wat burgers zeggen en consumenten doen als het gaat om milieubewust handelen (Van Woerkum et al, 2006)?

Al sinds de eerste mensen de aarde bewandelden heeft de mens invloed gehad op het milieu. Nadat duizenden jaren geleden de eerste agrarische samenlevingen opkwamen heeft de mens een (gedeeltelijk) negatieve invloed gehad op zijn fysieke omgeving. Milieuvraagstukken zijn daarom vanwege ten minste drie redenen sociale problemen, waardoor ze voor sociale wetenschappers interessant zijn: ze hebben maatschappelijke oorzaken, ze hebben maatschappelijke effecten, en ze lokken maatschappelijke reacties uit (Driessen & Leroy, 2007: 27).

Uit een enquête over het milieubewustzijn van de Europese burgers, blijkt dat bijna elke Europeaan (96%) vindt dat milieubescherming belangrijk is. Echter, er zijn veel mensen (83%) die daar zelf niet veel aan bij willen dragen door hun gedrag te veranderen dat direct gerelateerd is met hun levensstijl en consumptiegewoonten, zoals minder auto rijden en het kopen van 'groene' producten (Europese Commissie, 2008a; Europese Commissie, 2008b). Aan de ene kant zien de meeste mensen in dat iedereen verantwoordelijk is voor het milieu. Aan de andere kant wordt het persoonlijke consumptiepatroon zelden als problematisch gezien. De intenties zijn goed, alleen de uitvoering ervan in de praktijk schiet te kort (Europese Commissie, 2008; Van Woerkum et al, 2006; Tellegen & Wolsink, 2006; Driessen & Leroy, 2007)

De mens kan niet anders dan in interactie met het fysieke milieu leven en dit benutten. Dit fysieke milieu is namelijk letterlijk de bestaansgrond van de mens. Het milieu vervult verscheidene functies voor mens en samenleving, zoals voedselvoorziening en huisvesting (Driessen & Leroy, 2007: 28). Juist omdat de mens zo afhankelijk is van het milieu, is het milieuvraagstuk een complex probleem.

Het is daarom ook niet verwonderlijk dat eigenlijk elke wetenschappelijke discipline vervlochten is met het milieu.

Enkele disciplines die zich reeds hebben beziggehouden met de vraag waarom mensen niet milieubewust handelen zijn bestuurskunde, economie, filosofie, psychologie, sociologie en natuurlijk de milieuwetenschappen. Desondanks is er nog geen alomvattend antwoord op deze vraag. Het is echter onmogelijk om binnen het bestek van dit onderzoek alle inzichten te analyseren en te integreren. Dit onderzoek zal zich focussen op de vraag: *Waarom handelen mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn?* Het doel van dit onderzoek is om een nieuwe theorie te construeren die het niet milieubewust handelen van mensen beter verklaart dan reeds bestaande theorieën op zich zelf kunnen.

Repko (2008) stelt verscheidende criteria die een interdisciplinaire wijze van benadering rechtvaardigt. Het probleem waarom mensen niet milieubewust handelen voldoet aan alle vijf de criteria:

- ✓ Het probleem of de vraag is complex
- ✓ Belangrijke inzichten in het probleem worden door meer dan één discipline gegeven
- ✓ Niet één discipline heeft het probleem allesomvattend behandeld
- ✓ De centrale vraag bevindt zich op de grensvlakken van disciplines, in dit geval sociologie en milieu-maatschappijwetenschappen
- ✓ Het probleem is een onopgeloste sociale noodzaak of kwestie (Repko, 2008: 151 e.v.)

Deze vijf criteria lijken met elkaar verbonden te zijn. Omdat de oplossing van het probleem een sociale noodzaak (criterium 5) is en het probleem complex is (eerste criterium), heeft nog geen één discipline het probleem allesomvattend kunnen behandelen (derde criterium), en de vragen op de grensvlakken van disciplines (vierde criterium) zorgen er voor dat inzichten van meer dan één discipline aan het licht komen (tweede criterium) (Van der Lecq, 2010: 2)

Onder andere psychologie en economie hebben geprobeerd een antwoord te geven op de vraag waarom mensen niet milieubewust handelen. Echter, de verklaringen die deze disciplines hebben gegeven zijn niet toereikend genoeg gebleken om het probleem op te lossen, omdat het verband tussen milieubewustzijn en milieubewust gedrag nog steeds zwak is (Tellegen & Wolsink, 2006; Van Woerkum & Renes, 2007; Harris, 2006). Beide disciplines kijken naar dit probleem vanuit hun eigen invalshoek. De economie bestudeert economische gedrags- en consumptiepatronen. De milieueconomie heeft een grote beperking, omdat het voor het grootste gedeelte uitgaat van technieken op microschaal. Het perspectief van de micro-economie impliceert dat alles in een prijs uitgedrukt kan worden. Echter, veel belangrijke functies van het milieu kunnen niet (compleet)

uitgedrukt worden in geld. Het micro perspectief maakt het ook moeilijk om te focussen op milieuproblemen die op macroschaal plaatsvinden, zoals de opwarming van de aarde, vervuiling van de oceanen, groei van de wereldbevolking en de mondiale kringlopen van koolstof, stikstof en water (Harris, 2006). De psychologie houdt zich voornamelijk bezig met het verklaren van menselijk gedrag en hoe het gedrag beïnvloed kan worden. Het gaat daarbij uit van het gedrag van individuen, maar ook van groepen mensen. Psychologie onderzoekt ook de biologische basis voor de relatie tussen de hersenen en gedrag. Ook onderzoekt het gedrag waaraan emoties en gedachten van het individu ten grondslag liggen (Repko, 2008: 69). De psychologie geeft alleen niet voldoende antwoord op onze vraag, omdat de psychologie niet voldoende inzicht kan geven in het gedrag van en tussen groepen mensen.

Wij denken dat sociologie en milieu-maatschappijwetenschappen tezamen wel kunnen verklaren waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen. Sociologie ziet de wereld als een sociale realiteit waarin mensen relaties hebben in een bepaalde samenleving. De sociologie is voornamelijk geïnteresseerd in de manier waarop deze relaties gedrag vorm geven (Repko, 2008: 61). Het interdisciplinaire vakgebied van de milieu-maatschappijwetenschappen onderzoekt milieuvraagstukken vanuit verschillende invalshoeken van disciplines, zoals bestuurskundige, juridische, geografische, sociale en economische oogpunten. Dit multi- en interdisciplinaire vakgebied probeert vanuit genoemde invalshoeken richting te geven aan menselijk handelen en zo milieuproblemen (deels) op te lossen. Samenvattend: de sociologie verklaart het gedrag van (groepen) mensen en de milieu-maatschappijwetenschappen proberen het gedrag van mensen te sturen.

Deze studie is een interdisciplinair proces om te onderzoeken waarom mensen niet overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van een stappenplan dat gebaseerd is het op boek van Allen Repko, *Interdisciplinary research: Process and theory* (2008). De volgende stappen gebruiken we voor de structuur van onze studie:

- ✓ Stap 1: Definieer het probleem, het onderwerp of de vraag.
- ✓ Stap 2: Geef een goede reden waarom een interdisciplinaire aanpak nodig is.
- ✓ Stap 3: Geef aan wat de betrokken disciplines kunnen bijdragen aan het oplossen van het probleem.
- ✓ Stap 4: Voer een literatuur- en bronnenonderzoek uit in elke discipline.
- ✓ Stap 5: Presenteer de disciplinaire inzichten en evalueer deze in termen van kracht en zwakte van theorieën en methoden.
- ✓ Stap 6: Identificeer conflicten tussen de disciplinaire inzichten.

- ✓ Stap 7: Creëer *common ground*.
 - ✓ Stap 8: Integreer de disciplinaire inzichten tot een nieuw geheel en pas dit zo mogelijk toe.
- (Van der Lecq, 2009: 4)

De eerste drie stappen zijn inmiddels gezet. De volgende stap in ons onderzoek is het uitvoeren van een literatuur- en bronnenonderzoek uit de sociologie en de milieu-maatschappijwetenschappen (stap 4). Deze stap wordt echter niet gepresenteerd. Het resultaat van deze stap is namelijk stap 5. Voordat we het resultaat van ons bronnenonderzoek gaan presenteren en evalueren, is het zaak om het milieubewustzijn en milieubewust gedrag nader toe te lichten. Daarna is belangrijk om ons licht te laten schijnen over sociale dilemma's. Zoals zal blijken zijn milieuproblemen sociale dilemma's. Het is daarom belangrijk dat we eerst beschrijven wat deze dilemma's zijn om dit vervolgens toe te spitsen op onze vraag waarom mensen handelen in overeenstemming met hun milieubewustzijn.

2. Milieubewustzijn en milieubewust zijn

Omdat de verschillende milieucompartimenten (bodem, water, lucht, etc.) en hun onderlinge relaties en terugkoppelingsmechanismen zo complex zijn, en wij afhankelijk zijn van het milieu, is het lastig om te benoemen waar het milieu precies begint en ophoudt (Van Woerkum & Renes, 2007: 398). Milieuproblemen worden veroorzaakt door de samenleving. Tegelijkertijd bestaan milieuproblemen alleen als (een deel van) de samenleving het als een probleem erkent. Gedrag patronen zijn verantwoordelijk voor toenemende milieuproblemen, omdat de toename van consumptie zorgt voor een stijging van het gebruik van de functies van het milieu. Er zijn echter grote verschillen in individueel consumptiegedrag. Alle keuzes hebben direct of indirect een relatie met invloeden op het milieu. Omdat er geconsumeerd wordt om in persoonlijke behoeften te voldoen zijn de motieven voor onze keuzes niet primair gebaseerd op het milieu. De invloed van een keuze op het milieu is relatief, omdat het vergeleken moet worden met een alternatieve keuze. De keuze voor openbaar vervoer is positief in vergelijking met de keuze voor de auto, maar is negatief in vergelijking met de keuze voor de fiets. (Tellegen & Wolsink, 2006: 109-116)

Milieu(bewust)gedrag staat niet op zichzelf. Dit komt doordat dit gedrag onderdeel is van sociale gebruiken. Het scheiden van afval is een bewuste keuze en niet zozeer afhankelijk van sociale gebruiken. De keuze om de thermostaat lager te zetten is ook een bewuste keuze, maar is meer afhankelijk van sociale gebruiken, omdat er een keuze gemaakt wordt tussen milieu en genot (een

warm huis). Veel gedrag dat schadelijk is voor het milieu, bijvoorbeeld autorijden, is ingebed in een leefstijl en is een ingesleten patroon (Van Woerkum, 2006; Van Woerkum & Renes, 2007: 399, 400).

Schlegelmilch et al. (1996) stellen dat milieubewustzijn gemeten kan worden door het meten van kennis van het milieu, attitudes en gedrag. De relatie tussen milieubewustzijn en milieubewust handelen kan aanwezig zijn, maar het handelen is van meerdere factoren afhankelijk. Hun onderzoeksresultaten suggereren dat attitudes de meest consistente voorspeller zijn van milieubewust gedrag (Schlegelmilch et al, 1996). Compendium (2006) meet het milieubesef onder de Nederlanders aan de hand van het meten van bezorgdheid, offerbereidheid en actiebereidheid. Over de periode 1989-2002 is er een periode geweest waarin het milieubesef is afgenomen. Tegen het einde van de jaren negentig stabiliseerden de bezorgdheid, offerbereidheid en actiebereidheid. Volgens Compendium is het milieubesef niet onder alle bevolkingsgroepen hetzelfde. Over het algemeen maken wat meer vrouwen dan mannen zich zorgen om het milieu. Relatief meer jongeren dan ouderen zijn bezorgd, net als meer personen in sterk dan in minder sterk verstedelijkte gemeenten en meer lager dan hoger opgeleiden. De offerbereidheid om meer voor het milieu te betalen is groter onder hoogopgeleiden, net als onder inwoners van sterk verstedelijkte gemeenten. De actiebereidheid ten behoeve van het milieu is onder jongeren relatief hoog (Compendium, 2006)

De relatie tussen milieubewustzijn en milieu(bewust)gedrag is zwak. Er gaapt dus een kloof tussen intenties en gedrag (Van Woerkum & Renes, 2007: 404). Er is een groot verschil tussen het op de hoogte zijn van milieuproblemen en bezorgdheid om er iets aan te doen. Weten is iets wat in het bewustzijn aanwezig is en er daadwerkelijk iets aan willen doen vloeit voort vanuit het weten en een emotioneel waarderen. Op basis daarvan wordt iets persoonlijk relevant. Daarmee wordt latent en algemeen milieubesef actief milieubesef (Van Woerkum & Renes, 2007: 405).

Ons dagelijkse gedrag heeft op de een of andere manier invloed op het milieu. Gedrag dat schadelijk is voor het milieu is niet gericht op het schade aanbrengen aan het milieu of de sociale gevolgen ervan. Het doel van een autorijder is om zich te verplaatsen en niet om de lucht te vervuilen. Milieubewust gedrag is gedrag dat deels wordt aangezet door de consequenties van handelingen voor het milieu. De sociologische definitie van gedrag is: alle vormen van handelen, het nalaten of tolereren, dat verbonden is met de subjectieve beoordeling van de individu. Alle handelingen met consequenties voor het milieu kunnen op deze manier milieubewust worden genoemd. Het is echter lastig om een positieve handeling voor het milieu als milieubewust te betitelen, omdat milieubewust gedrag relatief is aan het normale gedrag. Het rijden met een zuinige auto is milieubewust, net als het reizen met het openbaar vervoer, een huis goed isoleren en een huis verwarmen met een HR-ketel. Al deze handelingen zijn milieubewust, omdat het gebruikelijke alternatief een grotere invloed

heeft op het milieu. Desondanks is dit milieubewuste gedrag nog steeds van negatieve invloed op het milieu en in veel gevallen zijn er milieubewustere alternatieven. Deelname aan milieuacties en het scheiden van afval worden beiden aangezet door rekening te houden met het milieu. In veel gevallen zijn mensen zich amper bewust van hun gedrag, omdat ze geleid worden door andere motieven voor dat gedrag (bijvoorbeeld geld). (Tellegen & Wolsink, 2006: 109-125)

3. Sociale Dilemma's

Milieukwesties worden sociaal bepaald, omdat menselijke interventies in de fysieke omgeving ten grondslag liggen aan milieuproblemen. Maar waarom handelen mensen niet milieubewust terwijl ze zich bewust zijn van milieuproblemen? Blijkbaar zijn er krachten in onze maatschappij aanwezig die er voor zorgen dat schadelijke activiteiten voor het milieu toch blijven plaatsvinden. Milieuproblemen ontstaan doordat de schadelijke effecten van een handeling invloed hebben op andere delen van de maatschappij, waarbij de voordelen (baten ten gevolge van menselijke interventies) en nadelen (schade aan het milieu) van de handeling ongelijk worden verspreid. Belangen spelen een beslissende rol in het ontstaan van milieuproblemen. Een belang is iets wat een voordeel oplevert voor een individu of een groep. Het is het daarom waard om na te streven (Tellegen & Wolsink, 2006: 83). Milieuproblemen zijn collectieve problemen en het voorkomen ervan is dus een collectief belang.

De bescherming van het milieu levert zelden voordelen op voor alleen het individu, omdat het meestal een bijdrage levert aan de hele maatschappij. De verschillende compartimenten van het milieu, zoals bodem, water en lucht, dienen een of meerdere functies in de maatschappij, zoals bijvoorbeeld zuivering van de lucht door bossen. Deze functie is het effect of resultaat van omstandigheden in het milieu die significant zijn voor de maatschappij. De verschillende functies van het milieu voor de maatschappij kunnen worden beschouwd als publieke of collectieve goederen. Van enkele functies van het milieu kan ongelimiteerd gebruik worden gemaakt, zoals bijvoorbeeld van de lucht om te kunnen ademen. Andere functies hebben bepaalde beperkingen, maar kunnen moeilijk begrenst worden individueel gebruik, zoals bijvoorbeeld de ruimte. Het is theoretisch mogelijk om gebruik te begrenzen, maar het recht om gebruik te maken van dit goed is vaak bepaald in de geschiedenis, zoals bijvoorbeeld het geval is met drinkwater. (Tellegen & Wolsink, 2006: 89-90)

Schade aan het milieu vermindert de toegankelijkheid van de functies van het milieu en dus de toegankelijkheid tot collectieve goederen. De crux bij het beschermen van deze goederen zit in de vraag hoe individuele consumenten gemotiveerd kunnen worden om een bijdrage te leveren aan de bescherming ervan, terwijl deze goederen hen niet ontzegd kunnen worden. Een algemeen aanvaard idee is dat de overheid maatregelen neemt om het milieu te beschermen (Tellegen en Wolsink, 2006: 90, 92). Milieuproblemen kunnen (deels) worden opgelost door individueel gedrag dat niet nadelig is voor het milieu. Echter, milieuproblemen zijn sociale dilemma's, waardoor het stimuleren van goed gedrag moeilijk kan zijn.

Een sociaal dilemma is een situatie waarin actoren van elkaar afhankelijk zijn voor het nastreven van hun individuele belangen én van het algemene belang. Sociale dilemma's worden gekenmerkt door de strijdigheid van individuele en collectieve belangen. Het rationeel nastreven van individuele belangen leidt op den duur tot een tragedie door de cumulatie van de neveneffecten daarvan. Daarbij wordt er vanuit gegaan dat niemand doelbewust milieuvriendelijk handelt. De schadelijke effecten voor het milieu van de samenleving zijn blijkbaar een onvermijdelijk gevolg van menselijk handelen, zoals bijvoorbeeld landbouw en het rijden met een auto. (Driessen & Leroy, 2007: 40-41)

In een sociaal dilemma leidt individueel rationeel gedrag tot een situatie waarin iedereen slechter af is. Sociale dilemma's zijn situaties waarin individuele rationaliteit leidt tot collectieve irrationaliteit (Kollock, 1998: 183). Er zijn twee categorieën van sociale dilemma's, namelijk het veelvoudig-personen sociale dilemma en het twee-personen sociale dilemma.

Sociale dilemma's geven een mogelijkheid om conflicterende belangen en problemen van het afwentelen van kosten te analyseren. We hebben vijf hypothesen gevonden die inzicht geven in onze vraag waarom mensen niet in overeenstemming handelen met hun milieubewustzijn: (1) the tragedy of the commons hypothese (ontwikkeld door Garrett Hardin) (2) de prisoner's dilemma hypothese (ontwikkeld door Merrill Flood & Melvin Dresher en Albert Tucker), (3) de public good game hypothese (beschreven door Brandt, Kurzban en Olsen), (4) de sociale controle hypothese (beschreven door Raub & Weesie, Hirschi, Haynie, en Sutherland), en (5) de sociale integratie hypothese (beschreven door Bekkers, Durkheim, Ultee, Arts & Flap, Wilson & Musick).

We hebben voor deze vijf gekozen, omdat ze uitgaan van een tegenstelling tussen individuele en collectieve belangen. Ook kunnen ze toegepast worden op het uitgangspunt dat het milieu een sociaal dilemma is. Het milieu is een collectief goed en in het belang van iedereen. The tragedy of the commons hypothese verklaart waarom mensen kiezen voor individuele belangen en daarbij geen collectief voordelig gedrag vertonen. Het prisoner's dilemma is een speltheorie waarbij er van uit gegaan wordt dat mensen kiezen voor de grootst mogelijke opbrengst tegen de zo laag mogelijke

kosten in het voordeel van degene die de keuze maakt. De public good game verklaart waarom mensen in grote groepen kiezen voor individuele belangen tegen lage kosten en daarmee geen collectief gedrag vertonen. De sociale controle hypothese verklaart waarom mensen bepaald gedrag vertonen. Hun gedrag is afhankelijk van de mate van sociale controle en de normen die in een groep heersen. De sociale integratie hypothese kan verklaren of en hoe de mate van sociale integratie bepalend kan zijn voor het maken van keuzes. Op aanraden van onze disciplinaire adviseurs hebben we voor deze hypothesen gekozen, omdat ze elkaar goed aanvullen in de beantwoording van onze centrale vraagstelling.

Als eerste zullen we een dilemma behandelen dat een sociaal dilemma is van meerdere personen, 'the tragedy of the commons'. Vervolgens behandelen we het sociale dilemma tussen twee personen, het 'prisoner's dilemma'. Daarna komen de 'public good game', 'sociale controle' en 'sociale integratie' aan bod.

4. Disciplinaire inzichten

4.1 The Tragedy of the Commons hypothese

Een breed gedragen antwoord op onze vraag waarom mensen niet milieubewust handelen komt voort uit het idee van de tragedie van gemeenschappelijke goederen. 'The Tragedy of the Commons' is ontwikkeld door Garrett Hardin in 1986. Hij is professor emeritus human ecology op de University of California, Santa Barbara (Hardin, 1998). Zijn essay was zijn eerste poging tot een interdisciplinaire analyse, wat een anthologie was van ecologie, milieutheorie, gezondheidszorg, economie, bevolkingsstudies, recht, politicologie, filosofie, ethiek, geografie, psychologie en sociologie (Hardin, 1998). Hardin was het eens met de bevindingen van de amateur wiskundige William Forster Lloyd uit 1833. In zijn essay gebruikt Hardin de beschrijving van Lloyd van wat er gebeurt met weidegronden die toegankelijk zijn voor veel veehouders. Als deze bron beschikbaar is voor iedereen, dan heeft de meest hebzuchtige veehouder, voor een bepaalde tijd, voordeel. Echter, nadeel voor alle partijen ligt op de loer. Tegelijk met bevolkingsgroei stijgt de vraag naar beschikbare bronnen, terwijl de hoeveelheid beschikbare bronnen gelijk blijft. Op een gegeven moment raken de veehouders gevangen door hun eigen concurrerende drijfveren. Onbeheerde gemeenschappelijke gronden worden getroffen door overbegrazing. Concurrerend individualisme kan een sociale catastrofe niet voorkomen. Op basis daarvan trok Hardin de conclusie dat ditzelfde geldt voor de almaar groeiende wereldbevolking wanneer er een grens is aan de beschikbare bronnen. Op het moment dat bronnen

schaars zijn leidt totale vrijheid tot een tragedie. Individualisme wordt gekoesterd, omdat het voor vrijheid zorgt. Deze vrijheid kent echter voorwaarden. Hoe meer de bevolking de draagkracht van het milieu overschrijdt, hoe meer vrijheden opgeofferd moeten worden. Op mondiale schaal leggen landen de vrijheid van mensen om de zeeën en de lucht te vervuilen aan banden (Hardin, 1998).

Een belangrijk concept in de theorie van Hardin is het concept van rationaliteit. Het gaat uit van de aanname dat mensen rationeel zijn en doel-rationeel handelen. De veehoeder wil zijn opbrengst vergroten en stelt zich de vraag "What is the utility to me of adding one more animal to my herd?" (Hardin, 1968: 1244). Dit nut heeft zowel een negatief als een positief aspect. Het positieve aspect is het voordeel dat de veehoeder heeft van de opbrengst van een extra dier. Het negatieve aspect is dat er extra overbegrazing plaatsvindt en dat alle andere veehoeders hierdoor getroffen worden. De rationele veehoeder kiest ervoor om een extra dier aan zijn kudde toe te voegen, omdat het individuele voordelen oplevert. Echter, iedere veehoeder zal daarvoor kiezen, waardoor het gemeenschappelijke grasland meer overbegraasd raakt en dit op den duur negatieve gevolgen voor alle veehoeders heeft. Iedere veehoeder zit gevangen in een systeem dat hem dwingt om grenzeloos zijn kudde uit te breiden in een wereld die grenzen heeft. Allen jagen hun eigenbelang na in een maatschappij die gelooft in de vrijheid van het gebruik van gemeenschappelijke goederen. Hardin gaat er daarbij vanuit dat mensen de waarheid psychologisch ontkennen ten behoeve van het persoonlijk nut. (Hardin, 1986:1244-1245)

De individuele voordelen van veehouders die ontstaan bij het maximaliseren van de winst door het vrij gebruiken van het collectief, hebben dus negatieve gevolgen als het collectief grenzen heeft. Dit individuele gedrag zien we ook terug bij individuele keuzes van consumenten. Het verkiezen van een goedkoper en milieuvriendelijk product boven een iets duurder maar milieuvriendelijker product, levert voordelen op voor diens portemonnee. De consument steunt daarmee de praktijken die zorgen voor milieuvervuiling en zorgt dus voor een degradatie van de gemeenschappelijke goederen. Bij de *tragedy of the commons* wordt uitgegaan van een zeker egoïsme dat het handelen van individuen beïnvloedt. Een ander belangrijk uitgangspunt is altruïsme dat van nature in ieder mens aanwezig is. Echter, mensen handelen vanuit eigenbelang en gooien het altruïsme overboord en negeren soms zelfs hun eigen ethische opvattingen. De waarheid wordt ten behoeve van het persoonlijk nut ontkend. Dit is cognitieve dissonantie. Cognitieve dissonantie is door Festinger (1957) ontwikkeld (Tellegen & Wolsink, 2006: 156). Als een persoon overtuigingen en ideeën heeft die niet overeenkomen met zijn gedrag en zijn perceptie van de situatie, dan is deze persoon in een staat van dissonantie tussen zijn cognities. Dit zorgt ervoor dat deze persoon dit onaangename gevoel wil verminderen. Dit kan op twee manieren: de persoon verandert zijn gedrag of de persoon weigert de informatie te begrijpen. De informatie kan ook worden ontkend, waardoor er een blinde vlek

ontstaat. Dissonantie treedt bijvoorbeeld op wanneer iemand meent milieuvriendelijk te zijn en toch zijn milieuvervuilende auto daar niet voor wil opgeven (Tellegen & Wolsink, 2006: 156).

Een factor die kan leiden tot een tragedy of the commons, is bijvoorbeeld dat de betrokkenen het idee hebben dat hun aandeel in milieubewust gedrag zo klein is dat het niet uitmaakt dat ze meedoen (als ik het niet doe, doen anderen het wel). Ze kunnen ook het gevoel hebben dat ze er niets tegen kunnen doen, omdat vele andere het ook niet doen. Ze denken dan hun individuele gedrag een druppel op de gloeiende plaat is.

Het onbeheerde collectief wordt blijkbaar niet zonder meer beschermd tegen schadelijk handelen van mensen. Hardin geeft aan dat er drie soorten beleid mogelijk zijn om de collectieve tragedie te voorkomen: (1) het gedrag van de veehoeders reguleren en die regels handhaven, (2) het benutten van de weidegronden beprizen, en (3) de veehoeders voorlichten en informeren over de risico's van te eenzijdig individueel gedrag.

Als we de tragedy of the commons toepassen op de vraag waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen, dan stelt de theorie dat mensen kiezen voor korte termijn individuele belangen. Mensen kunnen de waarheid ontkennen ten behoeve van het persoonlijk nut. Dit betekent in de praktijk dat er vaak gekozen wordt voor milieuonvriendelijk gedrag.

4.2 Prisoner's Dilemma hypothese

Een veel gebruikt antwoord op de vraag waarom mensen niet milieubewust handelen is dat milieuproblemen zich in een *prisoner's dilemma* bevinden. Het prisoner's dilemma is een speltheorie dat een dilemma weerspiegelt tussen twee personen. De basis van een dergelijk spel werd in 1950 gelegd door Merrill Flood en Melvin Dresher. Deze wetenschappers in de wiskunde van RAND Corporation in Santa Monica in Californie voerden een informatief experiment uit door middel van een spel dat ze hadden ontwikkeld. Dit spel stelde een sociaal dilemma voor tussen twee mensen die elk de keuze hadden tussen twee opties, namelijk wel meewerken of niet meewerken. Albert Tucker, een collega van Flood en Dresher in de wiskunde, heeft het verhaal om het spel ontwikkeld tot zijn huidige vorm, het *prisoner's dilemma* (Kollock, 1998: 185). Het is een wiskundige formule die onder andere wordt toegepast door het interdisciplinaire vakgebied van de milieuwetenschappen.

Het verhaal gaat als volgt. Twee gevangenen in dezelfde zaak worden apart van elkaar door de politie verhoord. Beiden weten dat de politie onvoldoende bewijs heeft voor een zware straf. De gevangenen kunnen zwijgen of meewerken, weten van elkaar niet wat ze doen. Als beiden zwijgen krijgen ze beiden een lichte straf, omdat de politie niet genoeg bewijs heeft. Als de een spreekt en de ander zwijgt krijgt de zwijger een zware straf en gaat de spreker vrijuit. Als ze beiden bekennen

krijgen ze allebei een gemiddelde straf. Als ze samen zwijgen zijn ze beter af dan als ze samen bekennen. Als de een bekent dan is diegene veel beter af dan de ander die zwijgt. Wat het voordeligst is hangt af van de ander. (Cramer, 2007)

De speltheorie gaat er vanuit dat mensen rationeel zijn en rationele keuzes maken. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat mensen niet alleen kiezen voor de beste optie, maar ook rekening houden met de kosten. Mensen kiezen voor de beste optie tegen de laagst mogelijk kosten. Beide gevangenen zullen besluiten om elkaar te verraden, omdat het verraden van de ander voor de verdachte zelf het meest gunstig is. Als de ander zwijgt dan gaat de verrader immers vrijuit. Als de ander de verrader ook verradt, dan is de straf voor beiden lager dan wanneer hij zelf had gezwegen. Zwijgen heeft een groot risico, want als de ander je verradt, dan krijg jij de maximale straf. Als beide verdachten rationeel zijn, dan zullen ze elkaar verraden, wat resulteert in een gemiddelde straf voor beiden. De beste optie voor beiden is te zwijgen, maar ze kiezen voor de beste optie tegen de laagste prijs, namelijk elkaar verraden.

Vergelijkbare situaties komen in het dagelijks leven regelmatig voor en met name als het gaat om het maken van milieubewuste keuzes. Milieuvriendelijke keuzes worden afgewogen tegen milieuonvriendelijke keuzes. Milieuvriendelijke keuzes kosten vaak meer moeite en geld en dienen niet direct de belangen die het milieuonvriendelijke alternatief biedt. Individuele keuzes ten behoeve van het milieu leveren het individu geen directe baten op, maar dragen wel bij aan het verbeteren van de positie van iedereen. Als iedereen milieuvriendelijke keuzes zou maken, dan heeft iedereen er baat bij. Als iemand milieuonvriendelijk handelt, dan leidt het milieu daaronder en ondervindt iedereen daar last van. (Tellegen & Wolsink, 2006)

Daarnaast rechtvaardigen mensen hun milieuonvriendelijke keuzes vaak door te wijzen naar het beperkte belang van zijn of haar keuze. Velen stellen zich de vraag wat hun individuele keuze zou kunnen bijdragen. Echter, de optelling van alle individuele keuzes zorgen voor een collectieve keuze. Dit gedrag wordt ook wel *freerider* gedrag genoemd. Wie milieuvriendelijk gedrag vertoont, maakt het voor een ander aantrekkelijker om het tegenovergestelde te doen. Mensen willen niet de lasten dragen voor een beter milieu, maar willen wel gebruik maken van het gemeenschappelijke resultaat. (Cramer, 2007)

Als we het prisoner's dilemma toepassen op de vraag waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen, dan kunnen we stellen dat mensen kiezen voor individuele belangen. Mensen kiezen voor de voor hen beste optie tegen de laagst mogelijk prijs. Dit betekent in de praktijk dat er gekozen wordt voor milieuonvriendelijk gedrag.

4.3 De public good game hypothese

Collectieve goederen maken deel uit van elke samenleving en kunnen gebruikt worden door iedereen (Bovens, 't Hart & van Twist, 2007: 90). Het is moeilijk of zelfs onmogelijk mensen uit te sluiten van deze goederen of services zodra deze geproduceerd zijn (Kurzban, 2001). Hieruit ontstaat het sociale dilemma, waar de 'public good game' op gebaseerd is. Kiest een individu voor zijn eigen korte termijn geluk, of voor de beste collectieve oplossing, waarvan de voordelen niet gelijk zichtbaar zijn. Mensen willen wel graag de voordelen die collectieve goederen en diensten met zich meebrengen, maar zij willen niet de kosten dragen die hierbij komen (Kurzban, 2001). Dit kan leiden tot egoïstisch gedrag. 'Public good game' is een theorie welke gebruikt wordt om dit gedrag te verklaren. Onder welke omstandigheden mensen altruïstisch of egoïstisch gedrag vertonen, staat daarbij centraal.

De opzet van het spel ziet er zo uit. De spelers in het spel hebben twee keuzes, coöperatie of non-coöperatie. Het wordt gespeeld in een groep, waarbij de groepsgrootte N kan variëren (Hauert, 2008). Men krijgt in het spel een bepaald besteedbaar bedrag, bijvoorbeeld in de vorm van tokens. Daarna worden zij voor de keuze gezet dit bedrag te storten in een gezamenlijke pot of een persoonlijke pot (Brandt, 2003). De gezamenlijke pot staat symbool voor een collectief goed. Als de speler ervoor kiest een deel of alle tokens te stoppen in de gezamenlijke pot, coöperatie, wordt er een extra bonus in de pot gedaan (Brandt, 2003). Als een speler kiest om niet mee te werken en het geld in zijn eigen pot te stoppen gaat er geen bonus bedrag in de gezamenlijke pot (Brandt, 2003). Aan het einde wordt het gehele bedrag over alle spelers verdeeld. De spelers die niet coöperatief zijn geweest, verdienen hiermee een x bedrag aan tokens. De spelers die wel coöperatief waren verdienen hiermee $x -$ de eigen inzet (Hauert, 2008). Als de efficiëntie niet gegarandeerd is zal niemand coöperatief spelen, daarom gaat de 'public good game' ervan uit dat de efficiëntie altijd groter is dan 1. Een andere aanname is dat mensen die kiezen mee te werken altijd slechter af zijn dan de mensen die niet meewerken aan de gezamenlijke pot (Hauert, 2008). Ook een belangrijke aanname van deze theorie is dat elk individu zijn eigen belang voor dat van de groep stelt. Het gevolg hiervan is dat de kans dat iemand mee doet aan de collectieve keuze groter is als de groep kleiner is (Olson, 1965).

Maar wat zet mensen ertoe coöperatief te zijn of juist niet? In het artikel van Brandt et al. (2003) worden er twee factoren onderzocht die van invloed kunnen zijn op het meewerken van spelers. Straffen is een van deze factoren. Straffen, bijvoorbeeld in de vorm van een boete, blijkt coöperatief gedrag te stimuleren en te stabiliseren (Brandt, 2003). Een andere factor is reputatie. Door observatie kunnen spelers meer te weten komen over hoe de anderen spelen, zo kunnen andere spelers een reputatie opbouwen wel of niet coöperatief te zijn. Uit hun onderzoek blijkt dat mensen

eerder geneigd zijn coöperatief te zijn als zij zien dat anderen coöperatief zijn. Hoe vaker het spel gespeeld wordt, hoe meer mensen zullen meewerken aan het collectieve goed en uiteindelijk zal iedereen kiezen voor collectiviteit in plaats van zijn eigen baten (Brandt, 2003). En hoewel straffen op de korte termijn meer kosten met zich meebrengt dan baten, zal dit wel het gewenste effect hebben en zullen meer mensen kosten willen dragen voor het collectieve goed en zich coöperatief opstellen (Brandt, 2003). Volgens het boek van Olson, maar ook andere studies, is de grootte van de betrokken groep ook van belang (Olson, 1965; Stroebe & Frey, 1982). Over hoe meer mensen de collectieve pot verdeeld moet worden hoe minder mensen kiezen om coöperatief te zijn (Stroebe & Frey, 1982). Een verklaring hiervoor kan zijn dat een individu zich minder aangesproken voelt om zijn deel af te staan voor het collectieve goed. Als anderen het doen, waarom zou hij/zij het dan nog doen. Beperkingen in het verklaren van gedrag met de public good game liggen in het feit dat de theorie vooral gedrag voorspelt. Men weet hoe individuen onder specifieke omstandigheden zullen reageren, maar niet bekend is waarom. Ook verklaart de theorie niet waarom er toch altijd mensen zijn die wel het gewenste coöperatieve gedrag vertonen.

In dit essay proberen wij erachter te komen waarom mensen niet altijd milieubewust handelen. Milieu is een collectief goed, men hoeft er niets voor te betalen en men kan er wel altijd gebruik van maken. Het milieu is echter aan het verslechteren en de bevolking kan eraan meehelpen dit te voorkomen. De 'public good game' kan een verklaring geven voor het feit dat mensen niet milieubewust kiezen. Coöperatief gedrag is in dit geval een milieubewustere (of 'groenere') levenswijze. Niet coöperatief gedrag is het niet vertonen van milieubewust gedrag. Als een individu zou kiezen voor de optie die uiteindelijk meer oplevert voor de meerderheid, maar meer kosten mee zal brengen voor zichzelf, zou hij coöperatief zijn. Voor het individu kunnen er een aantal nadelen aan een milieubewustere levensstijl kleven. Ten eerste kan het een individu meer geld kosten deze levenswijze aan te nemen. Biologische (lees: 'groenere') producten zijn vaak duurder en schaarser dan de producten zonder bewust label, omdat de producten vaak duurder zijn in de productie (Bekkers & Weesie, 2004). Ten tweede zal het milieubewuster leven betekenen dat men moet inleveren op de levensstijl en bewuster zal moeten consumeren. Er zal ingeleverd moeten worden op de alledaagse gemakken en luxe. Een milieubewuste keuze zal een financiële en persoonlijk meer belastende keuze zijn. De kosten zijn op de korte termijn dus groot voor het individu en de eventuele baten van coöperatie zijn niet meteen zichtbaar. We kunnen immers niet het milieu in een dag redden; dit is een lange termijn effect. Op het moment dat mensen moeten kiezen zullen zij gaan voor de opties die in hun ogen de minste kosten geven en waar ze de meeste baten voor terug krijgen. Individuen zullen dus kiezen voor non-coöperatie en vertonen geen milieubewust gedrag.

Omdat coöperatie in dit geval niet voordelig is voor het individu, zullen veel mensen kiezen voor non-coöperatief gedrag. Zo geeft de 'public goods game' een antwoord op onze probleemstelling. Ook wordt er een oplossing aangedragen om non-coöperatief gedrag te veranderen. Straffen lijkt het gedrag op korte termijn te veranderen in coöperatief gedrag. Dit is echter lastig als het gaat om een collectief goed als het milieu. Daarom moet de overheid het misschien anders aanpakken en zich richten op de kennis binnen de netwerken van individuen. Dit brengt ons bij de volgende theorie.

4.4 De sociale controle hypothese

Nog een theorie die belangrijk kan zijn bij het verklaren van gedrag van mensen onder invloed van de netwerken waarin zij zich bevinden, is de 'reputatie effect in netwerken' theorie (Raub en Weesie, 1990). Elke individu bouwt een netwerk om zich heen van vrienden, kennissen en familie. Een netwerk bezit vaak zijn eigen ongeschreven sociale normen en waarden, gedragsregels waar leden van dit netwerk zich aan moeten houden. Individuen binnen dit netwerk vertonen vaak gedrag dat conform deze regels is. Dit zegt echter niet dat iedereen die zich in hetzelfde netwerk bevindt hetzelfde gedrag vertoont. Een factor die volgens vele studies van belang is op het gedrag van individuen is sociale controle. De sociale controle theorie, ontwikkeld door Travis Hirschi (1969) werd oorspronkelijk gebruikt om crimineel gedrag te verklaren. De focus van de theorie ligt op de integratie van individuen in hun netwerk. Hoe hechter de banden zijn die een individu heeft met zijn netwerk, hoe minder vaak deze crimineel gedrag vertoont (Hirschi, 1969). Een individu gedraagt zich naar de normen van de groep als deze sterk geïntegreerd is in een netwerk (Haynie, 2001). Een factor die hierbij van belang is, is het effect van reputatie op het gedrag. Als we onderdeel zijn van een netwerk worden we afhankelijk van de meningen van de andere leden van de groep. Het netwerk heeft verwachtingen, schept normen en kan gedrag laten toe- of afnemen, door bijvoorbeeld sancties (Sutherland, 1947). Een individu zal zich eerder houden aan de normen van de groep als daar consequenties aan zitten voor zijn reputatie. Als een individu de verkeerde keuze maakt, zal zijn omgeving dit weten. Dit kan schade toebrengen aan zijn reputatie binnen het netwerk. Rekening houdend met deze consequentie zal een individu eerder een keuze maken ten behoeve van de groep, dan een keuze ten behoeve van alleen zichzelf (Raub en Weesie, 1990). Haynie (2001) onderschrijft dit effect. Als mensen veel aan populariteit binnen het netwerk te verliezen hebben, zullen zij eerder de normen van het netwerk adopteren (Haynie, 2001).

Als men gedrag probeert te verklaren met behulp van de sociale controle theorie, moet men er wel rekening mee houden dat deze theorie ook beperkingen kent. Zo houdt de theorie geen rekening met de context waarin de bindingen binnen een netwerk zich voordoen. In zijn onderzoek naar crimineel gedrag zegt Hirschi dat sterke bindingen leiden tot minder criminaliteit. Maar uit verder onderzoek blijkt dat dit niet het geval is als er bindingen zijn met mensen met een criminele

achtergrond (Haynie, 2001). Er moet bij het toepassen van de theorie dus rekening worden gehouden met de context waarin het netwerk zich bevindt en de verschillende normen en waarden. In dit stuk hebben wij echter ook Sutherland aangehaald. In zijn onderzoeken houdt hij wel rekening met context en hij geeft daarom een goede aanvulling op de sociale controle theorie.

De sociale controle theorie, en dan met name het reputatie effect, kan een verklaring geven voor het feit dat mensen niet altijd milieubewust handelen. Twee aspecten zijn daarbij van belang, integratie en normen en waarden. De sociale controle theorie laat zien dat individuen die bij een netwerk betrokken zijn eerder geneigd zijn zich te houden aan de normen en waarden die de groep hen oplegt. Het milieubesef heeft een ontwikkeling doorgemaakt. Diep in de twintigste eeuw werden vraagstukken als milieuverontreiniging pas als milieuproblemen benoemd. De eerste golf van het verzet tegen milieuproblemen ontstond in de late negentiende eeuw en kwam op voor bescherming van bepaalde natuurgebieden en landschappen. Dit leidde in grote delen van Europa tot de eerste grote natuurbeschermingsorganisaties (Natuurmonumenten in Nederland) en tot geleidelijke bescherming van natuurgebieden. Vanaf 1970 kwam in Noordwest-Europa, de Verenigde Staten, Canada, Australië en Japan het milieubesef op gang. Er ontstond een wijdverspreide opinie dat milieuproblemen serieus waren en dat daar wat aan moest gebeuren. Dit gaf aanleiding tot het ontstaan van de milieubeweging. Ook overheden namen het milieuvraagstuk serieus en daarmee ontstond het milieubeleid. Sinds de jaren negentig heeft de milieuproblematiek zowel de samenleving als de markt beïnvloedt. In het bedrijfsleven is ook een maatschappelijke beweging ontstaan rondom het milieu (Leroy & Driessen, 2007: 26-27)

Het milieu is een pro-sociaal doel. Veel burgers onderschrijven ten volle dat dit pro-sociale doel nastrevenswaardig is. Zelfsturing in de vorm van vrijwillig milieuvriendelijke gedrag blijft uit. Daarmee drijft de niet milieubewust handelende consument de overheid in de positie waarin de overheid als regelgever en regelhandhaver moet optreden (Van Woerkum et al, 2006). Het is echter een algemeen aanvaard idee dat de overheid maatregelen neemt om het milieu te beschermen (Tellegen en Wolsink, 2006: 92; Europese Commissie, 2008b)

Een mogelijk antwoord op de vraag waarom mensen (nog) niet het gedrag vertonen dat de maatschappij en het milieu nodig hebben ~~van ze willen~~, is omdat de normen en waarden binnen netwerken nog niet zo zijn dat de groep milieubewust gedrag verwacht bij de leden van de groep. Binnen de afzonderlijke netwerken in de samenlevingen kunnen de normen over het milieu verschillen, waardoor het gedrag van de burgers wat betreft dit onderwerp ook zeer sterk kunnen verschillen. Een norm binnen een netwerk zou bijvoorbeeld 'de vervuiler betaald' kunnen zijn. Deze norm kan conflicteren met een norm in een ander netwerk waarin het geen norm is om

milieuvriendelijk gedrag te vertonen. Als de normen in een groep (nog) niet aan het milieubewustzijn aangepast zijn, heeft het individu geen reden om zijn gedrag aan te passen. Er zullen dan geen consequenties zijn voor zijn reputatie binnen het netwerk als iemand niet milieubewust handelt. (Raub en Weesie, 1990; Haynie, 2001)

4.5 De sociale integratie hypothese

Pro-sociaal gedrag wordt vaak geassocieerd met vrijwilligerswerk of vrijwillig doneren aan een goed doel. Het is gedrag waar een persoon niet altijd gelijk zelf baat bij heeft, maar wel kosten. Het gedrag wordt vertoond ten behoeve van anderen.

Een theorie die pro-sociaal gedrag, of het ontbreken ervan, verklaart is de 'sociale integratie theorie' (Bekkers, 2005). De sociale integratie theorie is een generalisatie van Durkheim's theorie over zelfmoord (Bekkers, 2005). Om tot een goede uitleg te komen van de sociale integratie theorie, zullen wij eerst Durkheim's integratietheorie schetsen. De theorie van Durkheim begint bij het structureel functionalisme, een traditie in de sociologie, welke Durkheim ontwikkelde om het cohesieprobleem te verklaren (Ultee, Arts & Flap, 2003). Het cohesieprobleem kan opgedeeld worden in twee takken, strijd en onthechting. De integratietheorie richt zich op de tweede tak, dus zal het onderdeel strijd niet meer genoemd worden. Emile Durkheim heeft de integratietheorie ontwikkeld om de zelfdodingen te verklaren die eind negentiende eeuw een probleem werden (Ultee, Arts & Flap, 2003). Het grote aantal zelfdodingen was volgens Durkheim het gevolg van de onthechting van de samenleving: het cohesieprobleem. Mensen waren minder geïntegreerd in groepen en de kans op zelfdoding werd daarom groter (Ultee, Arts & Flap, 2003). Later bleek de theorie van Durkheim ook toepasbaar in meer algemene zin en werd de theorie uitgebreid. Omdat Durkheim niet erg duidelijk was over de invloed die integratie in een groep heeft op de individuele vorming van normen en waarden, kan zijn theorie op twee manier geïnterpreteerd worden (Bekker, 2004). In de eerste, de 'structurele' interpretatie, ontstaan sociale normen buiten het individu en worden ze pas duidelijk uit de acties van de andere personen in de intermediaire groep. Deze interpretatie gaat ervan uit dat individuen zich beter aan de normen en waarden van een groep zullen houden als zij hechter geïntegreerd zijn in deze groep (Bekkers, 2004). In de tweede interpretatie, de 'culturele' (Bekkers, 2004), zal een individu zich beter aan de normen en waarden houden als hij deze ook heeft geïnternaliseerd, door socialisatie met een intermediaire groep. Het individu zal deze normen en waarden dan ook nog naleven als hij niet meer geïntegreerd zit in de groep (Ultee, Arts & Flap, 2003).

De integratietheorie gaat er van uit dat normnaleving gebeurt als een individu hecht in deze groep geïntegreerd is of als de normen geïnternaliseerd zijn. De *sociale* integratietheorie verschilt niet veel

van de oorspronkelijke theorie van Durkheim, maar past de theorie toe op sociaal gedrag. De sociale integratietheorie gaat uit van twee aannames. Ten eerste dat individuen die hechter geïntegreerd zijn in een groep eerder het gewenste gedrag zullen vertonen dat de normen hen voorschrijft. Ten tweede wordt ervan uitgegaan dat pro-sociaal gedrag in alle sociale groepen wordt gezien als sociaal gewenst gedrag (Wilson & Musick, 1998). Verschil in sociaal gedrag tussen groepen zou volgens deze theorie liggen aan verschil in normen en waarden over de gewenste hoeveelheid tijd en geld die men moet investeren in vrijwillige verenigingen en pro-sociaal gedrag (Bekker, 2005). Gerelateerd aan de sociale integratietheorie is de 'resource' theorie, welke aanneemt dat pro-sociaal gedrag, in de vorm van vrijwillige donaties of werk, meer voorkomt bij mensen die meer sociaal en financieel kapitaal hebben (Wilson & Musick, 1997). Hier is het idee dat men eerder pro-sociaal gedrag vertoont als men vanwege hun grotere kapitaal meer sociale contacten heeft met anderen. De invloed van sociale cohesie kan ook met behulp van deze theorie worden verklaard, als men ervan uitgaat dat meer cohesie in een groep meer bronnen beschikbaar maakt voor anderen (Bekker, 2005).

Een van de aannames van de sociale integratietheorie is tevens een beperking. De theorie laat zien dat pro-sociaal gedrag alleen voorkomt onder specifieke omstandigheden. De groep moet niet te groot zijn en er wordt vanuit gegaan dat er altijd herhaalde ontmoetingen tussen personen zijn. Anonieme donaties worden met deze aanname niet verklaard, wat een gebrek is van de theorie die op sociale normen rust. Als mensen alleen pro-sociaal gedrag vertonen als er een soort van controle is, door middel van de herhaalde ontmoetingen, zouden anonieme donaties niet voorkomen (Bekker, 2004). Hieruit kan geconcludeerd worden dat mensen niet alleen pro-sociaal gedrag vertonen als er controle is, maar het dus ook uit zichzelf kunnen doen. Daar schiet de sociale integratie theorie in tekort.

In literatuur over sociale cohesie zijn uiteenlopende operationalisering van sociale cohesie op verschillende niveaus te vinden, zoals bijvoorbeeld op het niveau van de samenleving, de buurt en persoonlijke contacten (Hart et al, 2002). Sociale cohesie kan worden omschreven als de betrokkenheid van mensen bij elkaar, bij maatschappelijke verbanden en bij de samenleving als geheel. Het verwijst naar de participatie aan maatschappelijke instituties, de sociale contacten die mensen onderling handhaven en naar hun bepaling van de collectieve normen en waarden. Sociale cohesie kan vanuit verschillende drijfveren worden nagestreefd, zoals vanuit altruïstische drijfveren, morele uitgangspunten, sociale controle en groepsdruk of persoonlijke identificatie met anderen en de doelen die zij nastreven. (Hart et al, 2002)

We kijken voornamelijk naar de opvattingen en het handelen van individuen binnen een sociale structuur. Het is de vraag wat mensen ertoe aanzet en wat hen belemmert om deel te nemen aan

sociale netwerken en de samenleving (Hart et al, 2002). In een onderzoek naar sociale cohesie van het Sociaal Cultureel Planbureau (2002) wordt de conclusie getrokken dat er geen uitholling van de sociale cohesie over de hele linie heeft plaatsgevonden. De ontzuiling, individualisering en modernisering leiden niet per definitie tot het verdwijnen van elke soort van binding met elkaar en het sociale geheel. Wel lijkt er sprake te zijn van een verandering van oude vormen van cohesie naar nieuwe vormen. Vriendschapsnetwerken zijn sterk toegenomen. Er schijnt een afgenomen bereidheid te zijn de sociale betrokkenheid uit te drukken in organisatietrouwheid en het langdurige lidmaatschap van traditionele maatschappelijke organisaties. De inzet voor anderen en de samenleving als geheel heeft een meer kortstondig, informeler en horizontaler karakter gekregen. Deze inzet zou ook minder ideologisch geladen zijn en meer gehecht aan concrete thema's die spelen in het dagelijks leven. De betrokkenheid van burgers bij de samenleving werd gemeten aan de hand van opvatting en gedragingen op allerlei gebieden. De betrokkenheid is van karakter veranderd en minder vanzelfsprekend geworden, maar is nog steeds aanwezig. Het aantal organisaties die actief zijn in het gebied tussen burgers en overheid is de laatste decennia sterk gestegen. De (jongere) organisaties die verantwoordelijk zijn voor de groei zijn anders dan de traditionele organisaties. Deze organisaties houden zich bezig met internationale hulp, morele kwesties zoals abortus en euthanasie, en natuur en milieu. De traditionele organisaties zoals vrouwenbonden, politieke partijen en grote kerken zien hun ledenaantal afnemen. De groeiende organisaties kenmerken zich door weinig tot geen directe contacten tussen de leden en het kleine aantal actieve leden. Deze organisaties zijn afhankelijk van het grote aantal donateurs die hun betrokkenheid op die manier uitbesteden aan een klein aantal professionele actieve leden. (Hart et al, 2002)

De sociale integratietheorie is vooral gebruikt om pro-sociaal gedrag, met betrekking tot vrijwillige donaties en werk, te verklaren. Zij kan echter ook gebruikt worden om te verklaren waarom mensen wel of niet milieubewust gedrag vertonen. Milieubewust gedrag vertonen is een vergelijkbare vorm van pro-sociaal gedrag als het gedrag dat men vertoont als men vrijwillige donaties doet. De sociale integratietheorie gaat er vanuit dat individuen zich socialer gedragen als ze hechter in een groep geïntegreerd zijn, maar ook dat sociaal gedrag altijd het gewenste gedrag is binnen een groep. Waarom wordt er dan minder milieubewust gedrag vertoond dan we zouden willen? Een verklaring hiervoor kan zijn dat de samenleving tegenwoordig een andere vorm van sociale cohesie kent. Wellicht kan dit ervoor zorgen dat de norm binnen de groep verandert.

Het feit dat sociale cohesie en integratie niet verdwenen maar veranderd zijn, kan wellicht verklaren waarom mensen weinig milieubewust gedrag vertonen. Mensen besteden hun betrokkenheid met het milieu uit aan organisaties die voor het milieu opkomen. Hun betrokkenheid is wel aanwezig, maar hun actiebereidheid om zelf wat aan het milieu te doen is niet per definitie gelijk aan hun

betrokkenheid. De sociale integratie theorie stelt dat zonder hechte integratie van individuen in een groep waar hen de normen en waarden over wordt geleerd zij zich niet aan deze normen en waarden houden. Ondanks dat ontzuiling, individualisering en modernisering niet per definitie leiden tot het verdwijnen van elke soort van binding met elkaar en het sociale geheel, kunnen we wellicht stellen dat de verandering van de sociale cohesie ervoor heeft gezorgd dat mensen zich op een andere manier of minder aan de normen en waarden van de groep houden. Vanuit deze redenering kunnen we mogelijk afleiden dat de verandering van de sociale cohesie ervoor zorgt dat mensen weinig actief milieubewust gedrag vertonen.

5. Integratie van de inzichten

Het doel van deze studie is het creëren van een theorie die kan verklaren waarom mensen niet altijd milieubewust handelen, terwijl zij weten dat deze keuze van gedrag niet de juiste is. Om dit doel te bereiken zullen wij eerst een 'common ground' moeten ontwikkelen tussen de theorieën die wij eerder besproken hebben. Een 'common ground' kan gezien worden als de gedeelde horizon van verschillende concepten, inzichten en theorieën. Een 'common ground' wordt gecreëerd door de conflicten tussen de gebruikte theorieën, concepten of assumpties te vinden en dan de inzichten zo te bewerken dat de gedeelde ideeën zichtbaar worden (Repko, 2008: 279). Om tot een goede integratie te komen zullen wij dus eerst de conflicten tussen de gebruikte inzichten moeten benoemen en een 'common ground' hiertussen moeten creëren. Als deze stappen goed worden uitgevoerd zal de integratie van de inzichten leiden tot het beter begrijpen van het probleem.

5.1 Conflicterende inzichten

De hypothesen die wij hebben besproken hebben verschillende inzichten als het gaat om het verklaren waarom mensen niet in overeenstemming met hun milieubewustzijn handelen. Deze verschillende inzichten zijn voor het gemak samengevat in tabel 1:

Tabel 1 Inzichten gebruikte hypothesen

Theorie	Betrokken disciplines	Verklaring voor niet milieubewust gedrag?
Prisoner's Dilemma	Wiskunde, Milieu- maatschappijwetenschappen	Individuele willen niet de lasten van milieubewust gedrag hebben, maar wel de baten.
Public Good Game	Sociologie	Individuele kiezen het gedrag dat hen op korte termijn de meeste voordelen geeft, ook al is dit op

		lange termijn niet de juiste keuze.
Sociale Controle	Sociologie	Een individu toont pas milieubewust gedrag als de normen en waarden van de groep dit eisen en er sancties zijn als hij zich hier niet aan houdt.
Sociale Integratie	Sociologie	De verandering van de sociale cohesie in samenlevingen kan ervoor zorgen dat mensen anders of weinig actief milieubewust gedrag vertonen.
Tragedy of the Commons	Ecologie, milieutheorie, gezondheidszorg, economie, bevolkingsstudies, recht, politicologie, filosofie, ethiek, geografie, psychologie en sociologie	De individuele voordelen van het vertonen van niet-milieubewust gedrag zijn groter dan van milieubewust gedrag. Ook ontkennen mensen dat ze weten wat het gevolg is van hun gedrag.

De inzichten van de gebruikte theorieën lijken op het eerste gezicht weinig conflicten te hebben. Behalve de sociale integratietheorie en de sociale controle theorie laten alle theorieën zien dat individuen vooral voor de keuzes gaan waar zij zelf de minste kosten aan hebben. Toch zitten er wel conflicten in de ideeën. Het prisoner's dilemma richt zich in zijn inzicht op de interactie tussen twee mensen. Er wordt niet gesproken van een eventuele groep, of collectiviteit. Het is hierdoor beperkter dan de andere theorieën. De inzichten van de 'public good game' en 'tragedy of the commons' richten zich juist meer op de gevolgen voor de massa. De inzichten van deze theorieën geven individuen de keuze om een voordeel te creëren voor zichzelf of voor de groep.

Het verschil tussen deze theorieën is dat de 'public good game' zegt dat mensen een bewuste keuze maken voor zichzelf terwijl zij weten dat deze keuze nadelig is voor de andere mensen in de groep. De 'tragedy of the commons' hypothese geeft dit ook toe, maar zegt hier gelijk bij dat individuen voor zichzelf ontkennen dat hun gedrag nadelig is voor de groep, om hun eigen gedrag te verantwoorden. Hiermee lijkt de 'tragedy of the commons' theorie net iets verder te gaan in zijn verklaring van niet milieubewust gedrag.

De andere conflicterende inzichten zijn die van de sociale controle theorie en de sociale integratie theorie. De sociale controle theorie gaat er vanuit dat alle mensen die in een groep geïntegreerd zijn hun gedrag aanpassen aan de normen en waarden van de groep. Dit blijkt ook uit de sociale integratie theorie. De sociale controle theorie gaat er echter vanuit dat er sancties nodig zijn voor leden van een groep, willen individuen zich aan de normen en waarden houden. Als er geen gevolgen zijn voor de reputatie van het individu bij het vertoonde gedrag zal het individu eerder ongewenst

gedrag vertonen. De sociale integratietheorie gaat niet zo ver. Deze theorie beperkt zich tot de integratie binnen een groep en gaat er van uit dat iedereen die hecht geïntegreerd is de normen en waarden van de groep naleeft. Daarbij moeten de normen en waarden volgens deze theorie er altijd op gericht zijn pro-sociaal gedrag te tonen.

De bron van deze conflicterende inzichten moet gezocht worden op het niveau van de concepten en assumpties. Daarom zullen wij nu ook de conflicten en overeenkomsten in deze twee dimensies bespreken.

5.1.1 Conflicten in de concepten

Het belangrijkste concept dat voorkomt in deze studie is *sociaal dilemma*. Alle genoemde theorieën draaien om een sociaal dilemma; "kies ik voor milieubewust gedrag of niet". Echter, dit dilemma wordt niet in alle theorieën zo expliciet genoemd. Zo komt in de sociale integratie theorie niet naar voren dat het gaat om een dilemma. Volgens deze theorie bepaalt de mate van integratie het gedrag dat een individu toont. Het gedrag wordt bepaald door externe factoren en niet door een dilemma waar een individu zelf een keuze moet maken. In de andere theorieën komt het sociale dilemma wel sterk naar voren, maar wordt het niet als sociaal dilemma gedefinieerd. Zo wordt in de sociale controle theorie ook niet gesproken over een sociaal dilemma, maar is er wel sprake van. Iemand moet een keuze maken die gevolgen kan hebben voor zijn eigen toekomst en die van de groep; dit is een sociaal dilemma. Het wordt echter niet expliciet benoemd in de bestudeerde literatuur. Het concept conflicteert op nog een manier. In het prisoner's dilemma, dat duidelijk draait om een dilemma, is sprake van een interactie tussen twee personen. Tragedy of the commons en de public good game gebruiken voor hun definitie van een sociaal dilemma echter meerdere personen, een groep. We kunnen hieruit concluderen dat het concept sociaal dilemma niet in alle gebruikte theorieën hetzelfde geformuleerd is.

5.1.2 Conflicten in assumpties

Om een common ground te creëren is het belangrijk de conflicten tussen de assumpties van de theorieën te vinden. Een groot conflict tussen de aannames van de theorieën die wij in deze studie gebruiken zit tussen de sociale integratie theorie en de public good game. In de sociale integratie hypothese wordt ervan uitgegaan dat pro-sociaal gedrag de norm van elke groep is. Binnen een groep vertoont een individu altijd sociaal gedrag, omdat de normen van de groep dit van hem of haar verwachten. De public good game heeft echter de assumptie dat de grootte van de groep van invloed is op de keuze van het individu. Als de groep groter is zal het individu minder snel coöperatief zijn en niet het gewenste sociale gedrag vertonen. Deze aannames botsen. Bij de sociale integratie hypothese zorgt de groep ervoor dat iemand milieubewust gedrag vertoont, maar volgens de public good game houdt een groep deze keuze juist tegen.

Er zit ook een conflict in de aannames van het prisoner's dilemma en de sociale controle hypothese. In de sociale controle hypothese is er altijd sprake van herhaalde ontmoetingen tussen de leden van een groep. Keuzes gemaakt door individuen worden beoordeeld door de groep en verkeerde keuzes kunnen consequenties hebben voor de reputatie van het individu. Er is sprake van interactie, wat de keuze kan beïnvloeden. In het prisoner's dilemma is er echter geen sprake van een herhaalde ontmoeting tussen twee personen. Twee individuen mogen één keer kiezen coöperatief te zijn zonder dat ze weten van elkaar wat er gekozen wordt. Er is nergens in deze hypothese sprake van een interactie tussen personen die een keuze kan beïnvloeden. Dit conflicteert niet alleen met de sociale controle theorie. Ook in tragedy of the commons, de public good game en de sociale integratie theorie is sprake van interactie tussen mensen en groepen. Bij de eerste heeft de keuze van een individu gevolgen voor alle mensen die na hem gebruik willen maken van het collectieve goed. Bij de public good game heeft de keuze wel of niet mee te werken aan een gezamenlijke pot invloed op de hoeveelheid die elk lid van de groep krijgt bij de uiteindelijke verdeling. En bij de sociale integratie theorie is de hechtheid van de groep datgene wat bepaalt welke keuze iemand maakt. Het prisoner's dilemma staat hier dus tegenover de andere gebruikte theorieën.

5.2 Common ground

Nu het duidelijk is waar de conflicten tussen deze theorieën zich bevinden is het belangrijk voor de integratie dat wij deze zo veel mogelijk proberen op te lossen. Alhoewel de gebruikte theorieën in hun inzichten een aantal verschillen hebben, baseren zij hun theorieën allemaal op het maken van keuzes. Rationaliteit staat in de gebruikte theorieën centraal bij het maken van deze keuzes. De overkoepelende concepten lijken dus wel het sociale dilemma en rationaliteit te zijn. Het conflict dat vooral bij de sociale integratie hypothese naar voren kwam is dat het sociale dilemma in deze hypothese niet genoemd wordt. Toch is er sprake van een sociaal dilemma bij de keuze om je te houden aan de normen en waarden van een groep. Een individu maakt zodra hij lid wordt van een groep al een keuze of hij of zij zich wil houden aan de (on)geschreven regels van de groep of het netwerk. Als iemand zich niet aan de regels wil houden, wordt hij simpelweg geen lid. Wij gaven de definitie dat een sociaal dilemma iets is waarbij individuele rationele keuzes leiden tot collectieve irrationaliteit. Ook hebben wij laten zien dat de sociale cohesie is veranderd. Dit kan betekenen dat mensen minder of op een andere manier zich houden aan de sociale normen en waarden betreffende milieubewust gedrag die heersen binnen de groep. Dit kan leiden tot collectieve irrationaliteit in de vorm van niet milieubewust gedrag. Nog een conflict zat in de keuze van groepen tussen tragedy of the commons, de public good game en het prisoner's dilemma. Het prisoner's dilemma gebruikt voor zijn experiment twee individuen. Er is geen interactie met nog meer mensen van bijvoorbeeld een groep. In het prisoner's dilemma is dus weinig sprake van collectieve

irrationaliteit, het experiment is hier te klein voor. Toch kan ook dit experiment laten zien hoe individuele rationaliteit leidt tot collectieve irrationaliteit. In dit experiment worden milieuvriendelijke keuzes op kleine schaal gemaakt. Logisch is echter dat als veel mensen besluiten deze keuze te maken, dit alsnog een probleem wordt op collectieve schaal. Zo laten wij zien dat het overkoepelende concept 'sociaal dilemma' terug te vinden is in alle theorieën.

Ondanks de conflicten is ook in de assumpties een common ground te vinden. De aannames van de tragedy of the commons en de public good game komen erg overeen. Beide gaan er vanuit dat een mens een rationele keuze maakt en daarbij altijd kiest voor de keuze die hem het meest oplevert en zo weinig mogelijk kost. Bij deze twee theorieën komt deze aanname sterk naar voren, maar ook bij de andere theorieën is deze aanwezig, al is het soms ongemerkt. Bij het prisoner's dilemma is de uitkomst hetzelfde. Ook hier moet een individu een rationele keuze maken tussen de kosten van milieubewust leven en de baten. Vaak wordt hierbij gekozen voor de minste kosten, hoewel dit niet altijd de grootste baten geeft. In de sociale controle theorie en de sociale integratie theorie is dit minder expliciet aanwezig, maar als we diep in de theorieën graven zien we ook hier een gelijke assumptie. In de sociale controle theorie gaat de keuze niet zozeer over financiële kosten en baten, maar over emotionele. Als een individu hier kiest voor een keuze die niet geaccepteerd wordt door zijn groep zullen de kosten voor het individu groter zijn dan wanneer hij een geaccepteerde keuze maakt. De kosten zijn hier de aantasting van de reputatie van het individu binnen zijn groep. In de sociale integratie theorie krijgt een individu vooral zijn baten uit het opbouwen van sociaal kapitaal als hij integreert in een intermediaire groep. Het hebben van een netwerk vergroot een individu zijn sociaal kapitaal (Portes, 1998). Als iemand er dus voor kiest om in een netwerk geïntegreerd te blijven en de norm van milieubewust gedrag na te leven, wint deze persoon sociaal kapitaal, maar zal er financieel verlies zijn door de hoge kosten van milieubewust gedrag. Er zal dus een rationele keuze gemaakt moeten worden welke kosten en baten zwaarder wegen voor een individu. Duidelijk is nu dat er een common ground zit in de aanname dat mensen een rationele keuze maken en hierbij de voordeligste keuze maken waar zo weinig mogelijk kosten aan vast zitten.

5.3 Integratie van de disciplinaire inzichten

Nu we de common ground gecreëerd hebben op het niveau van de concepten (sociaal dilemma) en de assumpties kunnen de inzichten geïntegreerd worden tot een overkoepelende theorie. Deze theorie moet antwoord geven op de vraag waarom mensen niet altijd milieubewust handelen terwijl zij weten dat hun gedrag nadelige gevolgen heeft. Om de theorieën te kunnen integreren maken wij gebruik van de extensie techniek beschreven door Repko (2008). Bij deze techniek halen we de bruikbare elementen uit de bestaande theorieën en maken er een overkoepelende theorie van. Wij willen de volgende elementen gebruiken in onze theorie:

Allereerst willen wij uitgaan van de tragedy of the commons hypothese, omdat de opzet van deze hypothese veel overeenkomsten heeft met die van de public good game en het prisoner's dilemma, maar algemener geformuleerd is. De tragedy of the commons hypothese verklaart dat men altijd gaat voor de laagst mogelijke kosten en de hoogst mogelijke baten in de keuze van zijn gedrag in een sociaal dilemma. Dat hierbij andere mensen of collectieve goederen schade oplopen is niet van belang voor de keuze. Dit is te zien in het sociale dilemma van milieubewust gedrag. Het kost meer om milieubewuste goederen aan te schaffen en het gedrag aan te passen dan dat het individu er op de korte termijn mee wint. Daarom kiezen individuen vaak voor de keuze niet mee te werken aan het collectieve goed en alleen aan zichzelf te denken. Ze zien niet altijd de consequenties van hun acties.

Een goede aanvulling op de eerstgenoemde theorie is de sociale integratie theorie. Deze theorie zou verklaren waarom mensen een sociaal dilemma niet in eigen belang zouden oplossen, maar zich houden aan de normen van de groep. Er wordt van uitgegaan dat de norm van de groep altijd sociaal gedrag stimuleert. We hebben aangetoond dat de sociale cohesie is veranderd en mensen zich daarom wellicht op een andere manier of minder houden aan de normen en waarden van de groep. Er wordt een rationele keuze gemaakt in het dilemma lid te worden van een groep of niet. Deze keuze hangt samen met het vertonen van pro-sociaal gedrag jegens het milieu of niet.

Gebaseerd op de gemeenschappelijke concepten *sociaal dilemma* en *rationaliteit* kunnen we nu de tragedy of the commons hypothese uitbreiden met een aanvulling van de sociale integratie theorie.

5.4 Een interdisciplinaire verklaring van het milieuprobleem

De laatste stap van dit proces van integratie is het formuleren van een nieuwe theorie die kan verklaren waarom mensen niet altijd milieubewust gedrag vertonen. Deze nieuwe theorie is zoals eerder besproken het resultaat van een extensie van de tragedy of the commons hypothese en de sociale integratie theorie. De nieuwe theorie ziet er als volgt uit:

Het niet vertonen van milieubewust gedrag in overeenstemming met het milieubewustzijn kan gezien worden als het resultaat van een verandering in de sociale cohesie. Waar mensen vroeger meer waren aangesloten bij een intermediaire groep, zoals een kerk of politieke partij, zien we tegenwoordig een stijging in het aantal leden die zijn aangesloten bij organisaties die opkomen voor (sociale) problemen in het gebied tussen burger en overheid, zoals abortus en het milieu. Bij keuzes die gemaakt moeten worden houden we op een andere manier of minder rekening met de normen en waarden van een groep. Onze rationaliteit zorgt ervoor dat we kiezen voor de optie die de grootste baten oplevert tegen de laagste kosten. Hierbij houden we er geen rekening mee dat deze keuze grote gevolgen kan hebben op collectief niveau. Onze keuze voor niet-milieubewust gedrag wordt bepaald door

de context waarin wij leven en onze rationaliteit. Wellicht zijn niet alle groepen even milieubewust, maar maken mensen die hecht geïntegreerd zijn wel sneller keuzes in het belang van de groep in plaats van alleen in belang van zichzelf. Bij het sociale dilemma dat ons wordt voorgeschoteld kunnen wij geen goede keuze maken: kiezen wij voor een dure optie en redden wij het milieu of laten we onze portemonnee vol en verslechteren we het milieu? De ideeën van mensen zijn zo dat zij gaan voor hun eigen geluk en maximale winst en hierbij de omgeving vergeten.

Belangrijk van een nieuwe theorie is dat deze in toetsbare hypothesen kan worden neergelegd, zodat de theorie kan worden geverifieerd of gefalsifieerd. In de huidige context kan deze theorie niet makkelijk getest worden. Wel kunnen wij de sterke en zwakkere punten weergeven. Een zwakte van de theorie is dat rationaliteit een begrip is dat niet te meten is. Rationaliteit verschilt per individu en er is geen mate van rationaliteit de juiste. Om dit probleem tegemoet te komen zal er geïnvesteerd moeten worden in de kennis van en voorlichting over het milieu. Deze kennis kunnen individuen meenemen als zij voor een sociaal dilemma komen te staan en een rationele afweging moeten maken. Door kennis aan te leveren kunnen de keuzes van individuen enigszins gestuurd worden, wat de zwakte van dit punt van de theorie beperkt.

Het sterkste punt van deze theorie overschaduwde echter het zwakke punt. Door de toevoeging van de sociale integratie theorie aan de tragedy of the commons hypothese kan het niet-milieubewuste gedrag verklaard worden. De complexiteit van de interdisciplinaire theorie maakt het mogelijk een meer omvattende verklaring te geven van het probleem dan de andere besproken theorieën afzonderlijk, omdat het relevante op zichzelf staande inzichten integreert door over de grenzen van vakgebieden heen te kijken. Het doel van deze studie was een bijdrage te leveren aan het onderzoek door op een interdisciplinaire manier een probleem op te lossen en met deze theorie is dat gelukt.

Het voert binnen dit tijdsbestek en de omvang van ons onderzoek te ver om een concrete oplossing te geven om de cohesie te verbeteren en de rationaliteit te beïnvloeden. Het was ook niet de bedoeling van dit essay om een concrete oplossing te formuleren. Desondanks is het voor dit essay wellicht interessant om voor de twee hoofdindicatoren die de kern van het probleem lijken te zijn een aantal (beleids)oplossingen te formuleren. We kunnen stellen dat de oplossing kan liggen in betere voorlichting en het creëren van draagvlak voor de notie milieubewust te handelen. Door betere voorlichting over de invloed van het handelen van mensen op het milieu, kan de rationaliteit aangesproken worden. Mensen kiezen nu voor korte termijn voordelen die nadelig zijn voor het milieu. Echter, kosten op de korte termijn leveren voordelen op in de toekomst. Als we nu gaan voor korte termijn voordelen, worden de lange termijn nadelen en kosten steeds hoger. Omdat mensen

dit kunnen ontkennen (cognitieve dissonantie), is het belangrijk om hen dit in te laten zien door middel van voorlichting en educatie. Door het creëren van draagvlak voor milieubewust handelen kan de sociale cohesie verhoogd worden. We zijn immers allemaal verantwoordelijk voor het welzijn en de toekomst van mens en milieu. Door de combinatie te maken van deze oplossingen denken wij dat mensen niet alleen hun milieubewustzijn vergroten, maar ook milieubewuster gaan handelen.

Vanwege het korte tijdsbestek, de beperkte omvang van het essay en het feit dat slechts twee disciplines bij dit onderzoek betrokken konden worden, hebben we wellicht een theorie ontwikkeld die nog openstaat voor andere inzichten en uitbreidingen. De economie, de psychologie en de filosofie zouden kunnen bijdragen aan het verder ontwikkelen van onze theorie. Economie zou de theorie meer diepgang kunnen geven over consumptiepatronen en wat economische impulsen kunnen betekenen voor het milieu. Psychologie kan de theorie mogelijk meer ondersteunen op het gebied van het beschrijven van menselijk gedrag, het begrijpen ervan en het voorspellen van gedrag. De filosofie, en met name de ethiek, kan wellicht meer inzicht verschaffen over de vraag waarom mensen op een bepaalde manier denken over hun handelen en de effecten daarvan. Door deze drie disciplines er bij te betrekken zouden we tot een nog completere theorie kunnen komen, waarin alle aspecten van milieubewustzijn en milieubewust handelen goed belicht worden.

6. Conclusie

Om terug te komen op het oorspronkelijke doel van deze studie: een nieuwe theorie ontwikkelen waarmee de vraag, waarom mensen niet in overstemming met hun milieubewustzijn handelen beter beantwoord kan worden. De nieuwe theorie die we hebben gecreëerd is het resultaat van een integratie van de tragedy of the commons hypothese en de sociale integratie theorie die gebaseerd is op de gemeenschappelijke concepten *sociaal dilemma* en *rationaliteit*. Allereerst zijn wij uitgegaan van de tragedy of the commons hypothese, omdat de opzet van deze hypothese veel overeenkomsten heeft met die van de public good game en het prisoner's dilemma, maar algemener geformuleerd is. De tragedy of the commons hypothese verklaart dat men altijd gaat voor de laagst mogelijke kosten en de hoogst mogelijke baten in de keuze van zijn gedrag in een sociaal dilemma. Een goede aanvulling op de eerstgenoemde theorie is de sociale integratie theorie. Deze theorie verklaart waarom mensen een sociaal dilemma niet in eigen belang zouden oplossen, maar zich houden aan de normen van de groep. Er wordt van uitgegaan dat de norm van de groep altijd sociaal

gedrag stimuleert (sociale controle hypothese). Gesteld is echter dat individuen op een andere manier geïntegreerd zijn binnen intermediaire groepen en zich daarom anders of minder houden aan de normen en waarden van deze groep. Er wordt een rationele keuze gemaakt in het dilemma lid te worden van een groep of niet. Deze keuze hangt samen met het vertonen van pro-sociaal gedrag jegens het milieu of niet. Geconcludeerd kan worden dat het antwoord op de vraag waarom mensen niet in overstemming met hun milieubewustzijn handelen, is dat vanwege de veranderde sociale cohesie wij op een andere manier of minder rekening houden met de normen en waarden van een groep. Onze rationaliteit dwingt ons te kiezen voor de keuze die het minste kost voor onszelf. Hierbij houden we er geen rekening mee dat deze keuze grote gevolgen kan hebben op collectief niveau. De oplossing van het probleem ligt dus bij de cohesie van de samenleving en de beïnvloeding van de rationaliteit en niet bij een van deze twee apart. Het voert binnen dit tijdsbestek en de omvang van ons onderzoek te ver om een concrete oplossing te geven om de cohesie te verbeteren en de rationaliteit te beïnvloeden. Wel kunnen we stellen dat de oplossing kan liggen in betere voorlichting en het creëren van draagvlak voor de notie milieubewust te handelen.

Literatuurlijst

- Bekkers, R., (2004), *Giving and volunteering in the Netherlands: Sociological and psychological perspectives*. Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Bekkers, R., (2005), *Charity begins at home. How socialization experiences influence giving and volunteering*. 34th Arnova Annual Conference, Washington DC.
- Brandt, H., C. Hauert & K. Sigmund, (2003), *Punishments and reputations in spatial public good games*. *The Royal Society*, 270(1519): 1099-1104.
- Bovens, M. A. P., P. t Hart & M. J. W. van Twist, (2007), *Openbaar bestuur: beleid, organisatie en politiek*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Compendium, (2006), *Milieubesef, 1989-2002*.
<<http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl0041-Milieubesef-onder-de-Nederlandse-bevolking.html?i=15-12>> Geraadpleegd op 07-07-2010
- Compendium, (2010), *Milieubewust gedrag, 1995-2009*.
<<http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl0033-Milieubewust-gedrag.html?i=15-12>> Geraadpleegd op 07-07-2010
- Cramer, J., (2007), *Milieubeleid – het ultieme prisoner's dilemma*. In: Driessen, P. & P. Leroy, (2007), *Milieubeleid: Analyse en perspectief*. Bussem: Coutinho. Voorwoord van Jacqueline Cramer.
- Driessen, P. & P. Leroy, (2007), *Milieu en samenleving*. In: Driessen, P. & P. Leroy, (2007), *Milieubeleid: Analyse en perspectief*. Bussum: Coutinho.
- Europese Commissie, (2008a), *Europa kleurt groen, of toch niet?* Europese Commissie, 25-03-2008.
<http://ec.europa.eu/news/environment/080325_1_nl.htm> Geraadpleegd op 30-06-2010
- Europese Commissie, (2008b), *Special Eurobarometer 295: Attitudes of European citizens towards the environment*. European Commission.
- Hardin, G., (1986), *The Tragedy of the Commons*. In: *Science*, Vol. 162, (1986), pp. 1243-1248.
- Hardin, G., (1998), *Extensions of "The Tragedy of the Commons"*. In: *Science*, Vol. 280, (1998), pp. 682-683.

Harris, J. M., (2006), *Environmental and Natural Resource Economics: A Contemporary Approach*. Boston: Houghton Mifflin Company.

Hart, J. de, F. Knol, C. Maas - de Waal & T. Roes, (2002), *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau

Hauert, C., J. Y. Wakano & M. Doebeli, (2008), *Ecological public good games: Cooperation and bifurcation*. *Theoretical Population Biology*, 73: 257-263.

Haynie, D. L., (2001), *Delinquent Peers Revisited: Does Network Structure Matter?* *The American Journal of Sociology*, 106(4): 1013-1057.

Hirschi, T., (1969), *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.

Kollock, P., (1998), *Social Dilemmas: The Anatomy of Cooperation*. In: *Annual Review of Sociology*, Vol. 24 (1998), pp. 183-214.

Lecq, R. van der, (2009), *Syllabus LAS 301: Interdisciplinair Werkstuk*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Lecq, R. van der, (2010), *Why we talk: an interdisciplinary approach to the evolutionary origin of language*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Portes, A., (1998), *Social Capital: Its origins and applications in modern sociology*. *Annual Reviews*, 24:1-24

Repko, A. F., (2008), *Interdisciplinary research: Process and theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.

Schlegelmilch, B. B., G.M. Bohlen & A. Diamantopoulos, (1996), *The link between green purchasing decisions and measures of environmental consciousness*. In: *European Journal of Marketing*, Vol. 30 No. 5, 1996, pp. 35-55. MCB University Press.

Sutherland, E., (1947), *Principles of criminology*. 4th ed. Philadelphia: J.B. Lippincott

Tellegen, E. & M. Wolsink, (2006), *Society and Its Environment: An Introduction*. London and New York: Routledge.

Woerkum, C. M. J. van, M. N. C. Aarts & H. Padnos, (2006), *Wat burgers zeggen en consumenten doen; analyse van een schijntegenstelling*. In: *Bestuurswetenschappen* 60 (1), pp. 25-40.

Woerkum, C. M. J. van, & R-J Renes, (2007), *Een gedrags- en communicatieperspectief*. In: Driessen, P. & P. Leroy, (2007), *Milieu en samenleving*. In: Driessen, P. & P. Leroy, (2007), *Milieubeleid: Analyse en perspectief*. Bussum: Coutinho.